

спостерігаються істотні зміни: її вираженість збільшилася на 20%, що свідчить про ефективність нашої програми соціально-психологічного тренінгу, її позитивну спрямованість. Також, можна відмітити помітні зрушення у показниках стосовно рівня комунікативних здібностей майбутніх вчителів. В експериментальній групі значно збільшилася кількість студентів, які оцінюють себе більш позитивно, ніж до проведення експерименту. Зокрема, кількість студентів, які оцінюють свій рівень комунікативних здібностей як високий, збільшилася на 31%; кількість тих, хто оцінив його, як середній, – збільшилось на 13%. І навпаки, на 18% зменшився показник низького рівня комунікативних здібностей. У контрольній групі ці показники залишилися майже незмінними. Отримані результати також підтверджують ефективність застосування в експериментальній групі запропонованої нами програми соціально-психологічного тренінгу щодо підвищення рівня креативності майбутніх викладачів вищої школи. Зокрема, в експериментальній групі на 29% зменшилася кількість студентів, які оцінюють свій рівень креативності як низький, у той час як у контрольній групі навпаки, – навіть збільшилася на 2%, також на 16% збільшився показник середнього рівня креативності. Такі показники вказують на ефективність нашого соціально-психологічного тренінгу. Що стосується рівня емпатії, то кількість досліджуваних з низьким рівнем емпатичних здібностей знизилася з 58% до 10%, тобто майже на половину. За рахунок цього збільшилася кількість середнього і дуже високого рівнів, зокрема, дуже високий рівень збільшився на 30%, середній на 26%.

Таким чином, результати формувального експерименту підтвердили припущення нашого дослідження, про те, що психологічні особливості професійної творчості обумовлюються особливостями творчої особистості майбутніх викладачів вищої школи, корекція яких можлива засобами соціально-психологічного тренінгу.

Використана література:

1. Волошенко О. В. Становлення педагога в умовах коледжу // Рідна школа. – 1998. – № 4. – С. 62-63.
2. Рувинский Л. И. Самовоспитание чувств, интеллекта, воли. – М., 1983. – 124 с.
3. Шубинский В. С. Педагогика творчества учащихся. – М. : Знание, 1988. – 140 с.

Аннотация

В статье изучается влияние социально-психологического тренинга, базирующегося на коррекции основных особенностей творческой индивидуальности (самоактуализации, креативности, коммуникативности, эмпатии) на развитие профессионального творчества будущих учителей, делается вывод о высоком уровне его эффективности в результате проведения формирующего эксперимента.

Annotation

We study the influence of socio-psychological training, based on the correction of the basic characteristics of creative personality (self-actualization, creativity, communicativity, empathy) on development of professional creativity of future teachers, a high level of efficiency as a result of the formative experiment.

УДК 37.015.3:159.923

Темрук О. В.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ОСОБИСТІСНОЇ СВОБОДИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

У сучасних умовах розвитку гуманного демократичного суспільства здійснення шкільного навчально-виховного процесу вимагає висококваліфікованих вчителів-професіоналів, здатних високоякісно виконувати свої функції. Щоб сформувати особистість свого учня, педагог перш за все повинен бути сам розвиненою особистістю, яка володіє високою загальною і педагогічною культурою, мати глибоку психолого-педагогічну підготовку. В якості однієї із провідних характеристик особистості майбутнього вчителя, що забезпечує його професійне зростання та успішність як спеціаліста, ми вбачаємо високий рівень розвитку особистісної свободи, "сенс і призначення якої полягають у тому, що вона виступає рушійною силою, спрямовуючою людину до її духовної інтеграції зі світом через пошук, вибір і знаходження свого призначення, яке полягає в неповторному, властивому тільки їй способі зміни світу через досягнення своєї представленості в ньому" [7].

В основу внутрішньої свободи В. А. Чернобровкіною [7] покладено зміст особистісного досвіду відношень зі світом, іншими людьми й собою, що містить чотири смислові підструктури: – позитивну життєву позицію, що відображає емоційний аспект раннього досвіду особистості, заснований на переживанні довіри, безпеки, надійності, визнанні власної цінності й значущості, а також цінності інших людей; – стійку психологічну межу, засновану на досвіді диференціації особистістю Я і не-Я, що забезпечує здатність не вступати у симбіотичні, залежні стосунки, відділяти свої переживання й потреби від почуттів та очікувань інших людей, усвідомлювати сферу власного самовизначення й відповідальності; – розвинену систему смислових одиниць досвіду, що забезпечують усвідомлення

особистістю діалектики впливу зовнішньої детермінації і самодетермінації на життя людини, що забезпечує життєстійкість особистості, її здатність протистояти травматичним і руйнівним зовнішнім впливам, долати життєві труднощі й вирішувати складні завдання життєдіяльності, підтримуючи цілісність своєї особистості та зберігаючи дієздатність і активність; – погляди і переживання, що відповідають екзистенціональному світогляду і забезпечують можливість утримувати рефлексивну позицію стосовно світу, себе і свого місця в ньому, зберігати погляд на своє життя як ціле на основі буденних цінностей.

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчує, що проблема особистісної свободи майбутнього вчителя окреслюється у досить обмеженій кількості наукових праць [1-6].

Так, наприклад, Л. Г. Подоляк та В. І. Юрченко зазначають, що набуття особистісної свободи як усвідомленої необхідності є аспектом духовного зростання особистості майбутнього фахівця. Внутрішня свобода виявляється у свободі обґрунтованого вибору та відповідальності за свій вибір; свідомо взятому на себе обов'язку перед вищими цінностями; свідомому виборі реалізації своїх творчих потенційних можливостей [3].

Вивчаючи проблему формування відповідальності як професійно особистісної якості майбутнього вчителя, О. В. Торшевська зауважує, що неможливо розглядати відповідальність відокремлено від поняття свободи [6]. Відповідальність не суперечить свободі, як стверджує Т. М. Титаренко, вона передбачає свободу прийняття рішень, свободу вибору цілей та способів, методів і стилів їх досягнення [5].

Потенціал свободи, за А. А. Костильовою, перебуваючи у нерозривному зв'язку із потенціалом відповідальності та смисловим потенціалом, який забезпечує здатність педагога орієнтуватися на гуманістичні змісти у своїй професійній діяльності, визначає особистісний потенціал педагога як інтегральну системну характеристику індивідуально-психологічних особливостей особистості педагога [2]. На думку С. Б. Єлканова, досягнення особистісної свободи, що забезпечує гармонійність взаємостосунків педагога з оточуючими, є одним із завдань професійного самовиховання майбутнього учителя [1].

Майбутній учитель повинен не лише сам володіти високим рівнем особистісної свободи, а й виявляти готовність до її формування у школярів [4].

На етапі експериментального дослідження ми ставили своїм завданням виявлення особливостей розвитку особистісної свободи майбутніх учителів на початковому етапі професійної підготовки. З цією метою ми використали опитувальник В. А. Чернобровкіної "Я і Світ" [7], який дозволяє охарактеризувати особистісну свободу за чотирма рівнями: низький, знижена норма, "хороша норма", високий. В опитуванні приймали участь 60 студентів I курсу Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова різних спеціальностей.

Результати дослідження показали, що високий рівень особистісної свободи виявили лише 6,7% майбутніх учителів, 43,3% досліджуваних мають рівень "хорошої" норми. На низькому і зниженому рівнях особистісної свободи знаходяться 20,0% та 30,0% досліджуваних відповідно. Що ж стосується середнього показника особистісної свободи студентів на початковому етапі навчання, то він знаходиться на зниженому рівні – 182,1.

Окрім загальної оцінки, за допомогою опитувальника можна діагностувати особистісну свободу за окремими шкалами: позитивна життєва позиція, межа Я – не-Я, самодетермінація, екзистенціальний погляд на життя. Розглянемо детальніше рівень сформованості кожного із компонентів особистісної свободи.

Кількісний аналіз отриманих результатів показав у цілому знижений рівень позитивної життєвої позиції – 63,4. Що ж стосується порівневої характеристики, то ніхто із студентів не виявив високого рівня позитивної життєвої позиції, лише 23,3% мають рівень "хорошої" норми, більша ж частина досліджуваних мають низький і знижений рівні позитивної життєвої позиції (33,4% та 43,3% відповідно), яким відповідають негативні уявленні про себе і про інших людей, визначають внутрішню несвободу або залежність, і одночасно є ознаками неадекватних, порушених відносин людини зі світом.

Аналіз отриманих даних свідчить про переважання у майбутніх учителів високого рівня (30,0%) та рівня "хорошої" норми (40,0%) за шкалою "Межа Я – не-Я", що є свідченням сприйняття людиною себе як окремої особистості зі сформованою ідентичністю, ціннісними орієнтаціями. Однак, значна кількість досліджуваних виявляє низький (13,3%) та знижений (16,7%) рівні за зазначеною шкалою. Таким досліджуваним властиве уявлення про значний вплив інших людей на власний внутрішній стан, почуття, внаслідок чого те, що з ними відбувається, сприймається як залежне від оточення.

Успішність педагогічної діяльності вчителя залежить від такого важливого компоненту особистісної свободи як самодетермінація і життєстійкість. Кількісний аналіз отриманих даних за шкалою "Детермінація і самодетермінація" виявив на високому рівні та рівні "хорошої" норми 3,3% та 43,3% досліджуваних відповідно; на зниженому та низькому рівнях знаходяться 36,7% і 16,7% осіб, що становить більше половини досліджуваних, для яких властива низька життєстійкість, неспроможність протистояти труднощам та долати їх. Одержані дані є тривожним симптомом, оскільки низький рівень розвитку даного структурного компоненту особистісної свободи перешкоджатиме успішному професійному становленню майбутніх учителів, і вочевидь, що цьому повинна приділятися спеціальна увага вже на початкових етапах навчання.

Найбільший відсоток досліджуваних, що виявили високий рівень, зафіксовано за шкалою екзистенціального погляду на життя – 36,7%, а на рівні “хорошої” норми виявлено 33,3% опитаних першокурсників. Знижений та низький рівні виявили 16,7% та 13,3% досліджуваних відповідно.

Виявлені середні показники зниженої норми як особистісної свободи загалом, так і таких її окремих шкал як позитивна життєва позиція та самодетермінація свідчить про необхідність спеціальної роботи з майбутніми вчителями з розвитку вищезазначеного феномену, який є однією із професійно значущих якостей педагога. Водночас виникає питання про вплив навчально-виховного процесу на розвиток особистісної свободи під час професійної підготовки майбутнього вчителя. Виявлення динаміки особистісної свободи вчителя продовж навчання у вищому навчальному закладі стане завданням наступного етапу нашого дослідження.

Використана література:

1. *Елканов С. Б.* Основы профессионального самовоспитания будущего учителя / С. Б. Елканов. – М. : Просвещение, 1989. – 198 с.
2. *Костылева А. А.* Актуализация личностного потенциала педагога как средство развития диалогической направленности педагогического общения : дис. ... кандидат психол. наук : 19.00.07 – педагогическая психология / А. А. Костылева. – Курган, 2010. – 227 с.
3. *Подоляк Л. Г.* Психология вищої школи : навчальний посібник для магістрантів і аспірантів / Л. Г. Подоляк, В. І. Юрченко. – К. : ТОВ “Філ-студія”, 2006. – 320 с.
4. *Руденко А. А.* Подготовка будущего учителя начальных классов к развитию личностной свободы учащихся : дис. ... канди. пед. наук – 13.00.08 / А. А. Руденко. – Волгоград, 2005. – 212 с.
5. *Титаренко Т. М.* Життєвий світ особистості у межах і за межами буденності / Т. М. Титаренко. – К. : Либідь, 2003. – 376 с.
6. *Торшевська О. В.* Проблема формування відповідальності як професійно-особистісної якості майбутнього вчителя початкових класів / О. В. Торшевська // Матеріали наукова конференції “Соціум. Наука. Культура” : Режим доступу : <http://intkonf.org/torshevaska-ov-problema-formuvannya-vidpovidalnosti-yak-profesijno-osobistisnoyi-yakosti-maybutnogo-vchitelya-pochatkovih-klasiv/>
7. *Чернобровкіна В. А.* Психология особистісної свободи : монографія / В. А. Чернобровкіна. – Луганськ : Видавництво ДЗ “ЛНУ імені Т. Шевченка”, 2012. – 458 с.

Аннотація

В статтє представлен теоретический анализ проблемы личностной свободы будущего учителя и результаты экспериментального изучения особенностей развития личностной свободы будущих учителей на начальном этапе профессиональной подготовки.

Annotation

A theoretical analysis of the problem of future teacher's personal freedom and results of experimental study of the peculiarities of future teachers' personal freedom at the beginning of training are presented in the article.

УДК 2:81'373.46

Целковський Г. А.

КОГНІТИВНО-РЕЛІГІЄЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ МОВИ РЕЛІГІЇ: МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ

Когнітивна наука про релігію або, як за іншими варіантами, когнітивне релігієзнавство (cognitivescienceofreligion) є тією дисципліною в комплексі наук про релігію, про яку багато дослідників мріяли. Мова йде про сциєнтистський підхід до релігії, заснований на фізичному експерименті, фактах, які конкретно можна описати та спостерігати.

Аналіз релігійної мови є однієї з проблем філософії релігії та релігієзнавства. “Мова релігії існує не тільки для того, щоб давати раціональне визначення абстрактним речам. Її основна функція – допомагати, вселяти надію, слугувати для вираження духовного життя віруючих, а всі ці функції є некогнітивними” [7, с. 65].

Деякі зі способів використання мови є когнітивними, тобто слугують для передачі інформації. Інші некогнітивні, тому що виконують певну дію (наприклад, віддання наказів) або виражають емоцію чи перевагу. Деякі форми мови називають “перформативним”, тому що при використанні вони щось утворюють. Коли людина одружується, присягається або погоджується придбати товар у крамниці, її слова є перформативними.

Наприкінці 20 століття набуває поширення саме когнітивний підхід до мови релігії, який набуває популярності і у вітчизняному та російському релігієзнавстві. Когнітивний підхід до мови релігії певним чином протистоїть структуралізму та поструктуралізму (Ф. де Соссюр, філософія ідеальної мови), оскільки його не цікавить мова як ідеальний конструкт, як структура, а цікавить, в першу чергу, мова як інструмент пізнання та фіксації результатів когнітивних процесів. Когнітивний підхід виростає з психології і можна згадати представників аналітичної філософії свідомості, в яких філософія мови та філософія релігії стає одним з предметів дослідження, оскільки головним об'єктом стає людина, а саме свідомість.